

XVIII

a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Visuomenė. Kasdienybės istorija

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Visuomenė. Kasdienybės istorija

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2018

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-18-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2018

© Straipsnių autoriai, 2018

© Lietuvos istorijos institutas, 2018

ISBN 978-609-8183-45-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 12

KASDIENYBĖS ISTORIJS

VIENUOLIŲ GYVENIMAS

Andrea Mariani

- Świat rzeczy jezuitów w nieświeżu i w słucku. Między wymogami życia zakonnego a tożsamością szlachecką ... 20
Daiktiskasis Nesvyžiaus ir Slucko jėzuitų pasaulis. Tarp dvasininko luomo reikalavimų ir bajoriškosios tapatybės. *Santrauka* ... 57

Martynas Jakulis

- Nobiles pauperes*: Vilniaus misionierių špitolės globotiniai XVIII a. ... 58
Nobiles pauperes: The Clientele of the Congregation of Mission Hospital in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 72

Asta Vaškeliėnė

- Etiketas ir buitinis reformuotoje XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pijorų edukacijoje: lyginamasis tyrimas ... 73
Etiquette and Household Routine in the Education of Piarists in the Second Half of the 18th Century in the Grand Duchy of Lithuania: Comparative Study. *Summary* ... 96

BAJORIŠKOJI ERDVĖ

Adam Stankevič

- Merkinės seniūno Mato Ogińskiego kasdienybė: ūkinių ir teisminių reikalų verpetuose ... 98
Daily Routine of Elder of Merkinė Mateusz Ogiński: in the Vortexes of Economic and Legal Matters. *Summary* ... 115

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

- Veiklios moters kasdienybė: epizodas iš Izabelės Liudvikos Borch-Pliaterienės (1752–1813) gyvenimo ... 116
Daily Life of an Active Woman: Episode from the Life of Izabela Ludwika Borch Platerowa (1752–1813). *Summary* ... 143

Daiva Milinkevičiūtė

Tarp dviejų kolonų: XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Vilniaus masonų kasdienybė simbolikoje ... 144

Between Two Pillars: Daily Life in the Symbolism of the Late Eighteenth Century Masons of Vilnius. *Summary* ... 163

Marius Daraškevičius

„Magiškasis kambarys“: gyvybinga ir prisitaikanti vaistinėls tradicija

Lietuvos bajorų namuose ... 164

‘The Magical Room’: Lively and Adaptive Tradition of a Still Room in Manor Houses of the Lithuanian Nobles. *Summary* ... 195

KARIO KASDIENYBĖ

Valdas Rakutis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės kasdieninio gyvenimo standartai 1764–1788 m. ... 198

Standards of Ordinary Life in the Armed Forces of the Grand Duchy of Lithuania in 1764–1788. *Summary* ... 217

Eduardas Brusokas

1794 m. sukilėlių viešieji renginiai Vilniuje ... 218

Public Events Held by the Rebels of 1794. *Summary* ... 228

Lina Balaišytė

Rusų karininkija kasdieniniame ir šventiniame XVIII a. Vilniaus gyvenime: taikaus sugyvenimo regimybė ... 229

Russian Officers in Everyday and Festive Life in Eighteenth Century in Vilnius: the Semblance of Peaceful Coexistence. *Summary* ... 242

SOCIALINIAI RYŠIAI

Gintautas Sliesoriūnas

Lietuvos respublikonų suvažiavimai Vilniuje 1701 m.: bandymai įtvirtinti antisapieginio judėjimo iškovotą valdžią ... 246

1701 Lithuanian Republican Conventions in Vilnius: Attempts to Consolidate Power Won by the Anti-Sapegian Movement. *Summary* ... 268

Anna Lepalczyk

Situacija społeczna kowieńskich ewangelików augsburskich w świetle tumultu z 1765 roku ... 269

Kauno evangelikų liuteronų visuomeninė padėtis 1765 m. sąmyšio šviesoje. *Santrauka* ... 283

Piotr Pilarczyk

Modernizacja wymiaru sprawiedliwości. Reformy Sądu Komisji Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego (1765–1791) ... 284
Nuosprendžių modernizacija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo komisijos teismo reformos 1765–1791 m. *Santrauka* ... 298

Domininkas Burba

Tiltai ir keltai kaip XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų teisinių ginčų objektai ir nusikaltimų erdvės ... 299
Bridges and Ferries as Objects of Dispute and Crime Locations among Eighteenth Century Nobles of Vilnius District. *Summary* ... 317

Александр Довнар / Aleksandras Dounaras

Реформа управления города Высокое (Брестское воеводство) 1794 года ... 319
Lietuvos Aukštojo Bresto vaivadijoje valdymo reforma 1794 m. *Santrauka* ... 364

ANOTACIJOS

Domininkas Burba. *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016. – 384 p. ISBN 978-609-471-085-8 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 366

Wojciech Szafranski. *Józef Weyssenhoff – polityk, prawnik, legislator czasów Oświecenia*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2017. – 573 p. ISBN 978-83-232-3203-2 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 368

Dariusz Rolnik. *Województwo mińskie i Jeleńscy w życiu publicznym Rzeczypospolitej w latach 1764–1795 w świetle ich korespondencji*, Katowice: Wydawnictwo uniwersytetu Śląskiego, 2018. – 238 p. ISBN 978-83-226-3124-9 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 371

Ilustracijų sąrašas ... 372

Asmenvardžių rodyklė ... 375

Vietovardžių rodyklė ... 387

LIETUVOS RESPUBLIKONŲ SUVAŽIAVIMAI VILNIUJE 1701 M.: BANDYMAI ĮTVIRTINTI ANTISAPIEGINIO JUDĖJIMO IŠKOVOTĄ VALDŽIĄ

GINTAUTAS SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Anotacija. Straipsnyje analizuojami du Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų – didikų ir bajorijos grupuotės, 1700 m. pabaigoje palaužusios didikų Sapiegų giminės hegemoniją ir iškovojusios Lietuvoje valdžią, suvažiavimai, įvykę Vilniuje 1701 m. gegužės ir liepos–rugpjūčio mėnesiais. Aptariami tuose suvažiavimuose priimti dokumentai, tų suvažiavimų vieta ir reikšmė respublikonų 1698–1703 m. surengtų suvažiavimų kontekste. Analizuojama suvažiavimų reikšmė, įtvirtinant Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje naują respublikonų konfederacinio pobūdžio valdymo formą. Įvertinamas tarptautinis ir karinis suvažiavimų kontekstas.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, XVIII amžius, Šiaurės karas, vidaus karas Lietuvoje, Sapiegos, Augustas II, konfederacija, respublikonai, Vilnius.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų – didikų ir bajorijos grupuotės, 1700 m. pabaigoje palaužusios Sapiegų giminės hegemoniją ir iškovojusios Lietuvoje valdžią, suvažiavimai, du kartus 1701 m. susirinkę į savo posėdžius Vilniuje, buvo didžiausios svarbos politiniai įvykiai Lietuvos valstybės gyvenime. Juose aukščiausia to meto Lietuvos valdžia, kurios pobūdis buvo ypatingas – artimas konfederaciniam, sprendė svarbiausius naujos valdžios, įsteigtos Lietuvoje po respublikonų pergalės prieš Sapiegas, dienotvarkės klausimus, kurių negalėjo išspręsti nuolatinės respublikonų įsteigtos ypatingosios valdžios institucijos – generalinis pulkininkas su tarėjais. O miestui tai buvo neeiliniai renginiai, pritraukę svarbiausius to meto politikus ir aktyvią bajoriją, kuri čia susirinkdavo net gausiau nei į kitus forumus, tokius kaip Vyriausiojo Tribunolo inauguracijos bei sesijos. Iki savo pergalės respublikonai veikė visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos („Respublikos“) vardu, todėl jie XVII a. pabaigoje ir imti vadinti šiuo – respublikonų vardu. Po savo pergalės (1700 m. lapkričio 18 d. Valkininkų mūšyje) grupuotė ir jos suformuotos laikinosios, konfederacinio pobūdžio Lietuvos valdžios struktūros veikė tiesiog visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vardu. Aptariamų suvažiavimų dokumentuose terminas „respublikonai“ nebuvo vartojamas. Jį šiame straipsnyje vartojame dėl patogumo ir tikslumo – kaip didikų ir bajorų grupuotės, kovojusios su kita Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų

ir bajorų grupuote, susitelkusia apie Sapiegas, pavadinimą. Respublikonų suvažiavimai imti šaukti 1698 m., o nustoti – 1703 m. Suvažiavimus gana lakoniškai yra aptaręs dar Adolfas Šapoka. 1698–1700 m. vykusius suvažiavimus istorikas buvo linkęs vadinti konfederaciniais sambūriais ar konfederacinio pobūdžio suvažiavimais, o suorganizuotus 1701–1703 m. – Lietuvos konvokacijomis¹. Iš naujesnių tyrimų minėtina išsami Andrzejaus Rachubos studija, kurioje aptariamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmo 1569–1763 m. laikotarpis. Autorius šioje studijoje Lietuvos respublikonų suvažiavimus priskyrė „suvažiavimams, organizuotiems pačios visuomenės“, gana griežtai juos atskirdamas nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinių konvokacijų, bei trumpai apibūdino kiekvieną iš 1698–1703 m. Lietuvoje vykusių tokių suvažiavimų². Pastaruoju metu pasirodė ir konkretiems suvažiavimams skirti darbai. Išsamų straipsnį apie 1701 m. Gardine vykusį respublikonų suvažiavimą paskelbė baltarusių istorikas Dzmitrijus Vicko³. Atskiro dėmesio sulaukė ir pirmasis 1701 m. Vilniuje vykęs respublikonų suvažiavimas, tiesa, jo eiga buvo aptarta tik vadinamojo 1700/1701 m. „Vilniaus akto“, kuriame respublikonų vadovai neva skelbė Augustą II absoliučiu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovu, autentiškumo nustatymo požiūriu⁴. Įvairiuose darbuose, tyrinėjančiuose Lenkijos ir Lietuvos valstybės (Respublikos) XVII a. pabaigos ir XVIII a. pradžios istorijos problemas, neretai yra užsimenama ir apie Lietuvos respublikonų suvažiavimus, taip pat ir 1701 m. posėdžiavusius Vilniuje. Pavyzdžiui, Jacekas Staszewski, aptardamas Respublikos, Saksonijos ir Prancūzijos diplomatinius ryšius, keliais sakiniais užsiminė apie iš antrojo 1701 m. Vilniuje vykusio respublikonų suvažiavimo pas Švedijos karalių Karolį XII išsiųstą pasiuntinybę⁵. Tačiau Vilniuje 1701 m. vykęs respublikonų suvažiavimai tebelieka mažai žinoma ir mažai ištirta Lietuvos vidaus karo tarp Sapiegų ir respublikonų grupuočių politinio konteksto problema. Šiame straipsnyje ir pabandysime aptarti, kokias problemas sprendė ir kuo iš 1698–1703 m. vykusios respublikonų suvažiavimų serijos išsiskyrė tie du suvažiavimai, surengti 1701 m. Vilniuje.

Pirmiausia reikia prisiminti, kokie gi buvo tie respublikonų suvažiavimai. Juos būtų galima suklasifikuoti dvejopai. Pirmiausiai – į tuos, kuriuose susirinę

- 1 Adolfas Šapoka, *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų unijos. Jų valstybinių santykių bruožai*, Kaunas: Švietimo ministerija, 1938, p. 52–57.
- 2 Andrzej Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentaryzm Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2002, p. 319–331.
- 3 Дзмітрый Віцько, Рэспубліканска-сапежынскія перамовы на з’ездзе ў Горадні восенню 1701 г., in: *Беларускі гістарычны агляд*, 2011, т. 18/1–2 (34–35), p. 61–97.
- 4 Gintautas Sliesoriūnas, Ar galėjo 1701 m. būti priimtas vadinamasis „Vilniaus nutarimas“, in: *Viešosios ir privačios erdvės XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008, p. 193–218; Idem, Czy tak zwane postanowienie wileńskie mogło zostać uchwalone w 1701 roku, in: *Zapiski Historyczne*, t. LXXIV/2, 2009, p. 7–30.
- 5 Jacek Staszewski, *O miejsce w Europie. Stosunki Polski i Saksonii z Francją na przełomie XVII i XVIII wieku*, Warszawa: PWN, 1973, p. 310–311.

respublikonų politinės stovyklos atstovai reprezentavo opozicinį Lietuvos hegemonams – Sapiegos bajorijos judėjimą, ir į tuos, kurie jau veikė kaip nugalėjusių respublikonų suformuoti ypatingojo laikotarpio aukščiausieji Lietuvos valdžios organai. Riba čia aiškiai matoma – tai Valkininkų suvažiavimas, posėdžiavęs po pergalingo respublikonams Valkininkų mūšio (1700 m. lapkričio 18 d.) 1700 m. lapkričio 19–24 dienomis. Kaip opoziciniai Sapiegos posėdžiavo respublikonų suvažiavimai Vilniuje (susirinkęs 1698 m. balandžio 14 d.; antrasis tais pačiais metais Vilniuje, susirinkęs 1698 m. rugpjūčio 14 d.), netoli Gardino prie Puzevičių posėdžiavęs 1698 m. gruodžio 20–21 d.; ir dar vienas, ne visai sėkmingai pavykęs suvažiavimas Vilniuje 1700 m. balandžio 26 d. Visuose šiuose suvažiavimuose vienaip ar kitaip respublikonai sprendė, kaip suvaržyti Sapiegų galią. Pradedant Valkininkų suvažiavimu, priėmusiu savo nutarimą 1700 m. lapkričio 24 d., visi likusieji sprendė, kaip įtvirtinti respublikonų valdžią Lietuvoje ir užkirsti kelią galimai Sapiegų hegemonijos restitucijai. Be jau minėto Valkininkų suvažiavimo, tai buvo suvažiavimas Ružanuose, posėdžiavęs 1701 m. kovo 10–14 d.; suvažiavimas Vilniuje, posėdžiavęs 1701 m. gegužės 2–14 dienomis; antrasis tais metais suvažiavimas Vilniuje, turėjęs pradėti savo darbą 1701 m. liepos 21 d., bet, pavėlavus atvykti karaliaus atstovui, Severų Naugardo vėliavininkui Kristupui Sienickiui (*Krzysztof Sienicki*), pradėjo posėdžius kiek vėliau – 1701 m. liepos 23 d. (ir iki rugpjūčio 12 d.); kitas suvažiavimas vyko 1701 m. rugsėjo 26 d. – spalio 26 d. Gardine; po kiek ilgesnės pertraukos respublikonų suvažiavimas vėl susirinko 1702 m. gruodžio 1 d. Ružanuose ir posėdžiavo iki gruodžio 7 d.; paskutinis respublikonų suvažiavimas susirinko vėl Vilniuje 1703 m. kovo 5 d. ir posėdžiavo iki kovo 15 d. Šiame suvažiavime buvo įkurta (1703 m. kovo 7 d.) Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinė konfederacija⁶, kuri netrukus tapo Augustą II rėmusios ir pasipriešinimą švedams organizavusios Lenkijos ir Lietuvos generalinės

6 *Confœderatia Generalna W. X. L.*, [Vilnius, 1703 05 07], 1703 m. spaudinys, Biblioteka Narodowa (Warszawa) (toliau – BN), XVII.4.1472. Konfederacijos akto įvadinėje dalyje minima, kad vienu iš akstinių steigti šią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinę konfederaciją buvo Mažosios Lenkijos ir Didžiosios Lenkijos konfederatų bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų suvažiavimo Torunėje nutarimas (*Confœderatia Generalna W. X. L.*, I. A: *Instrument Publiczny drukowany, w Toruniu, przez Stanow Koronnych y W. X. L. na ten czas zgromadzonych wszystkich Trzech narodow Commissarzow postanowiony*). Torunės suvažiavimas vyko 1702 m. lapkričio 27 d. – gruodžio 13 d. formaliai kaip Sandomiere 1702 m. rugpjūčio mėnesį per Mažosios Lenkijos bajorijos visuotinį šaukimą sudarytos sąjungos, kuri ėmė veikti kaip generalinė konfederacija, bet savo dokumentuose nevartojo šios sąvokos, taryba. Į ją dar atvyko Didžiosios Lenkijos generalinės konfederacijos, įsteigtos Koloje 1702 m. spalio 30 d., bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų pasiuntiniai (komisarai). Buvo nutarta suvienyti jėgas. Plačiau žr. Jarosław Poraziński, *Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy polityczne szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710)*, Toruń: Wydawnictwo uniwersyte-tu Mikołaja Kopernika, 1999, p. 17–21; Idem, *Sejm lubelski w 1703 r. i jego miejsce w konfliktach wewnętrznych na początku XVIII wieku* (Roczniki towarzystwa naukowego w Toruniu, rocz. 83, zesz. 1), Warszawa etc., 1988, p. 32–38; ir kt.

konfederacijos, paskelbtos 1704 m. gegužės 20 d.⁷, integralia dalimi. Kartu įvyko Lietuvos respublikonų judėjimo ir jų Lietuvoje įkurtos ypatingojo laikotarpio respublikoniškosios valdžios transformacija į klasikinę bei Lenkijos ir Lietuvos valstybėje labiau įprastą konfederacinę formą⁸. Tarp paskutiniojo suvažiavimo, vykusio 1701 m. (Gardine 1701 m. rugsėjo 26 d. – spalio 26 d.), ir pirmojo, kuris įvyko 1702 m. (Ružanuose 1702 m. gruodžio 1–7 d.), buvo neįprastai ilgas laiko tarpas. Jis sietinas su švedų įsiveržimu į Lietuvą 1701 m. pabaigoje ir tolimesniu puolimu 1702 m. pradžioje. Beje, istoriniuose šaltiniuose yra užuominų, kad švedų įsiveržimas į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę 1702 m. pavasarį, kurio metu balandžio pradžioje buvo užimtas ir Vilnius, sutrukdė respublikonų ketinimus surengti eilinį savo suvažiavimą Lietuvos sostinėje. Bent jau taip tuo metu situaciją matė respublikonų nuverstasis Lietuvos didysis etmonas Kazimieras Jonas Sapiega⁹.

Taigi, keturi respublikonų suvažiavimai įvyko, kai judėjimas dar buvo opozicijoje Sapiegoms ir neveikė kaip Lietuvoje absoliučiai dominuojanti politinė jėga. Likę septyni suvažiavimai vyko kaip respublikonų suformuotos ypatingosios valdžios Lietuvoje aukščiausios institucijos forumai. Tai, kad buvo gana dažnai šaukiami suvažiavimai rodo, jog respublikonų valdžios sistemoje jie buvo būtinas, respublikonų vadovybės sprendimus legitimuojantis komponentas. Antrasis klasifikavimo būdas būtų remiantis tuo, kaip buvo atstovaujama bajorijai – ar per pavietų seimeliuose išrinktus atstovus (komisarus), ar per iš susirinkusio visuotinio bajorijos šaukimo deleguotus ir pavietus reprezentuojančius atstovus. Visuotinio bajorijos šaukimo metu susirinkę respublikonų stovyklos šalininkai savo atstovus į suvažiavimus rinko 1698 m. balandžio mėnesį Vilniuje, 1698 m. gruodžio mėnesį prie Puzevičių ir 1700 m. į Valkininkuose lapkričio 19–24 d. posėdžiavusį suvažiavimą. Visi kiti suvažiavimai buvo formuojami įprastesne taikiam laikotarpiui forma – renkant atstovus (komisarus) seimeliuose. Tokiu būdu abu 1701 m. Vilniuje susirinkę respublikonų suvažiavimai jau veikė kaip aukščiausias respublikonų valdžios organas bei buvo formuojami tradiciniu būdu – išrinkus atstovus (komisarus) seimeliuose.

1698 m. balandžio mėnesį ir 1698 m. rugpjūčio 14–15 dienomis Vilniuje

7 *Confederacya Generalna Stanow Koronnych i Wielkiego Xięstwa Litewsk.: Na Ziezdzie Walnym pod sandomirzem postanowiona*, spaudinys, be v. ir d. [1704 m. balandžio 20 d.], BN, XVII.4.1481.

8 Apie šią transformaciją plačiau žr. Gintautas Sliesoriūnas, Apogeuem wojny domowej i wprowadzenie konfederackiej formy rządów w Wielkim Księstwie Litewskim (1700–1703), in: *Социальные группы и их влияние на развитие общества в XVI–XIX веках. Группы социальные и их wpływ на rozwój społeczeństwa w XVI–XIX wieku*, sudarė Tamara Bairašauskaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 132–133.

9 Kazimiero Jono Sapiegos 1702 m. balandžio 12 d. laiškas iš Gedučių (z *Giedut*) Kališo vaivadai Feliksui Aleksandruvi Lipskiui (kopija), Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (toliau – Oss.), rkp. 233, p. 134, 936; „Już się ruszyły wojska kilka regimentów w Kownie, w Rosceniach y w Kieydanach, w Wilkomierzu praecessit Król do Wilna 4000 weszło, rozpędzili Radę odłożoną w jesieni z Grodna do Wilna po Semyie“, *Ibid.*, p. 936.

susirinkę suvažiavimai buvo priderinti prie Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo inauguravimo ir jo darbo atnaujinimo¹⁰. Tuo metu į Vilnių atvyko respublikonų vadų į visuotinius bajorų šaukimus sušaukti pavietų daliniai, užtikrinę respublikonams Tribunolo kontrolę. Patys suvažiavimai buvo išvestiniai iš bajorų visuotinio šaukimo. Jie veikė tuo metu Lietuvoje susiklosčiusios realios dvišaldystės sąlygomis, bajorijos daliniai užtikrino karinę galią. O Vyriausiasis Tribunolas, be savo tiesioginės paskirties, buvo panaudotas ir kaip būdas įteisinti respublikonų veiksmus¹¹. Mažiau gausus savo narių skaičiumi respublikonų suvažiavimas įvyko Vilniuje 1700 m. balandžio 26 d. Jis irgi tiesiogiai siejosi su respublikonų vadų bandymu perimti Vyriausiojo Tribunolo kontrolę į savo rankas. Taip pat buvo atsivesti bajorijos daliniai, tik kur kas kuklesni, nei tai buvo 1698 m. Tačiau šį kartą Tribunolo kontrolės perimti nepavyko – Sapiegos sudarė taktinį susitarimą su Radvilomis ir padėjo Tribunolo maršalui tapti kancleriu Karoliui Stanislovui Radvilai. Tad respublikonų suvažiavimas buvo nepatenkintųjų protestuotojų sambūris, kuris Oginskių rūmuose parengė savo protesto pareiškimą – laudą ir išsiskirstė. Tai taip pat dvišaldystės produktas.

Su bajorijos visuotiniu šaukimu tiesiogiai buvo susijęs ir suvažiavimas, kuris vyko Valkininkuose po respublikonų pergalingo mūšio prieš Sapiegas (mūšis įvyko 1700 m. lapkričio 18 d.), o respublikonų suvažiavimas truko kelias dienas ir baigėsi lapkričio 24 d., kai buvo priimtas vadinamasis Valkininkų nutarimas, padėjęs pagrindus naujai ypatingajai valdžios tvarkai Lietuvoje, kurią jau ne tik populiariai, bet ir pačiame Valkininkų nutarime imta vadinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublika¹². Pati posėdžiavimo tvarka Valkininkuose nėra visiškai

10 1698 m. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo Vilniaus kadencija truko nuo 1698 m. balandžio 14 iki rugpjūčio 16 d., žr. *Deputaci Trybunatu Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, red. A. Rachuba, oprac. A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004, p. 27–29.

11 Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų bandymus perimti Vyriausiojo Tribunolo kontrolę ir panaudoti jį savo įtakai stiprinti bei valdžiai įtvirtinti plačiau žr. Gintautas Sliesoriūnas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiasis Tribunolas Vilniuje XVII ir XVIII amžių sandūroje – politinės kovos arena, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 250–275.

12 Valkininkų nutarime buvo nurodoma kiekvienam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiui prisiekti ištikimybę „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublikai“: „[...] z całą Rzeczpospolitą W[ielkiego] X[ieństwa] Lit[ewskiego] trzymać powinienem.“ Lietuvos generalinis pulkininkas savojoje priesaikoje taip pat minėjo „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respubliką“: „[...] erigowanym y pod władzą moją podanym od Rzeczypospolitej W[ielkiego] X[ieństwa] Lit[ewskiego] woyskiem, wiernie i zyczliwie będą rządził.“ „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublikos“ bajorijos priešams buvo skelbiamos bausmės: „Contra oppressores Wolności et aggressores Stanów Rzeczypospolitej W[ielkiego] X[ieństwa] Lit[ewskiego]“, *Postanowienie Generalne Stanów W. X. Lit. wieczne i nigdy nienaruszone, na Ziezdzie Walnym Woiewodztw y Powiatow, Pospolitym Ruszeniem pod Olkinkami uchwalone, Roku Pańskiego 1700, w Drukarzni Akademii Wileńskiej Soc. Jesu.*, I. A., C., D. Apie „Respublikos“ termino išplitimą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų vartosenoje plačiau rašė Przemysławas Romaniukas,

aiški¹³, o posėdžiai nebuvo nukelti į Vilnių, be kita ko, ir dėl to, kad nugalėtojų respublikonų kariuomenė įsiau drinusi nenusiaubtų Lietuvos sostinės. Valkininkų suvažiavimas įtvirtino respublikonų pergalę ir formaliai užbaigė dvi valdystės Lietuvoje laikotarpi.

Pirmasis po Valkininkų Lietuvos respublikonų suvažiavimas, sušauktas sutriuškinus Sapiegas, t. y. jau nebe dvi valdystės, bet respublikonų hegemonijos Lietuvoje įtvirtinimo sąlygomis, posėdžiavo 1701 m. kovo mėnesį Ružanuose – vienoje svarbiausių Lietuvoje Sapiegų valdų, davusių vardą Sapiegų giminės įtakingiausiai šakai. Ružanuose susirinko Valkininkuose suformuota respublikonų vadovybė – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijų, pavietų ir kariuomenės generalinis pulkininkas Mykolas Servacijus Višnioveckis, jam priskirti nuolatiniai tarėjai (nuolatiniai komisarai) bei 1701 m. vasario mėnesį pavietų (Grabnyčių) seimeliuose specialiai į Ružanų suvažiavimą išrinkti pasiuntiniai, kurie dokumentuose taip pat buvo vadinami komisarais (tuo skyrėsi nuo pasiuntinių į Seimą). Ružanų suvažiavimą su ankstesniais respublikonų suvažiavimais artino ta aplinkybė, kad jis taip pat vyko respublikonų kariuomenės pašonėje, tik ši kariuomenė jau buvo ne pavietų ir vaivadijų pašauktiniai, o Valkininkų nutarimo pagrindu suformuoti nauji etatinės kariuomenės daliniai, apmokami iš Lietuvos iždo. Kariuomenė buvo sąmoningai pasiūsta į Ružanus jau anksčiau, kad saugotų Lietuvos pasienį nuo Sapiegų pajėgų, kurios imtos telkti Palenkėje, Lenkijos Karalystėje, taip pat dėl to, kad respublikonai kariuomenės išlaikymo našta stengėsi užkrauti ant Sapiegų valdų, nors ir konfiskuotų, kaip skelbta Valkininkų nutarime. Ružanų suvažiavimas buvo sušauktas be karaliaus formalaus nurodymo – vadinamojo universalso, t. y. formaliai, nepaisant valdovui pripažįstamos teisės šaukti bajorijos įvairių lygių seimelius, konvokacijas ar seimus, – tai buvo vadinamoji *ius convocandi* teisė. Tačiau iš tiesų karaliaus teisės nebuvo pamintos, bet su jo paties žinia „apeitos“. Karalius Augustas II nors pradžioje, kaip teigiama, ir išreiškė nepasitenkinimą tokiu Lietuvos respublikonų sprendimu, ignoruojančiu valdovo teises, tačiau viešai neprotestavo¹⁴, o netrukus apsisprendė išnaudoti suvažiavimą savo tikslais,

tačiau jis labiau susitelkė ne į su valstybės pavadinimu susijusią formą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublika“, bet į bendresnę formą, dažnai bajorijos luomo prasme vartotą sąvoką „Lietuvos Respublika“ ir analizavo jos galimą ryšį su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės separatistinėmis tendencijomis (padarė neigiamą išvadą), žr. Przemysław P. Romaniuk, Pojęcie „Rzeczpospolita Litewska“ w ruchu republikańskim na przełomie XVII i XVIII wieku, in: *Barok: historia, literatura, sztuka*, t. 13, Nr. 2 (25), 2006, p. 31–40.

13 Apie Valkininkų suvažiavimą ir jo nutarimo priėmimo aplinkybes žr. Gintautas Sliesoriūnas, Pranešimas Lietuvos kancleriui apie Valkininkų mūšį ir Valkininkų nutarimo priėmimo aplinkybes, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2016/1*, Vilnius, 2017, p. 181–192.

14 Andrzej Rachuba, Prawo w wojnie domowej na przykładzie konfliktu tzw. republikantów z Sapiehami, in: *Wielkie Księstwo Litewskie i sąsiedzi. Prawo. Wojna. Dyplomacja. Zbiór prac naukowych. Вялікае княства літоўскае і суседзі. Права. Вайна. Дыпламатыя. Зборнік навуковых прац*, пад рэд. С. Ф. Сокала, А. М. Янушкевіча, Мінск: БП – інстытут прэазнаства, 2012, p. 147.

pasirašė net instrukciją valdovui suvažiavime turėjusiems atstovauti žymiems respublikonų vadovams – Žemaitijos generaliniam seniūnui Grigaliui Antanui Oginskiui bei Vilniaus kanauninkui Kristupui Bialozoriui (*Krzysztof Biallozor*). Pasirašydamas šią instrukciją valdovas tarsį įteisino Ružanų suvažiavimą¹⁵. Visi vėliau vykę respublikonų suvažiavimai rinkosi suvažiavimų „atidėjimo“ (limitacijos) pagrindu, t. y. išnaudojant tuo metu paplitusią seimelių (o netrukus – ir seimų) posėdžių nukėlimo (atidėjimo) praktiką, leidusią apeiti teisinę normą, reikalavusią tokiems susirinkimams gauti išankstinį karaliaus kvietimą (universalą). Lietuviškoje istoriografijoje (Adolfas Šapoka) galima rasti teiginį, kad 1701 m. (ne ankstesni – 1698 m. ar 1700 m. – G. S.) buvo ne kas kita, kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konvokacijos, pažįstamos iš ankstesnių laikų. A. Šapokos nuomone, po 1672 m. sušauktos konvokacijos jų poreikis atkrito, nes 1673 m. buvo priimtas sprendimas kas trečią Seimą šaukti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje – Gardine. Tik 1701 m. buvo išimtis: „Vienintelė [Lietuvos konvokacija – G. S.] buvo sušaukta tik 1701 m. Sapiegų bylai spręsti.“¹⁶ Tokiu būdu A. Šapoka visus 1701 m. vykusius Lietuvos respublikonų suvažiavimus interpretavo kaip vieną Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konvokaciją, padalytą į keletą etapų. Tačiau toks požiūris, prilyginantis respublikonų suvažiavimus ankstesnėms Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konvokacijoms, yra ginčytinas. Suvažiavimai nuo konvokacijų iš esmės skyrėsi tiek savo svarstyto klausimų įvairove ir problematika, tiek ir formos (dalyvavo „generaliniai pulkininkai“, o suvažiavimuose, kurie rinkosi po 1700 m. lapkričio 24 d., – dar ir nuolatiniai komisarijai prie generalinio pulkininko) bei – kas ypač svarbu – inicijavimo (sušaukimo) principais. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konvokacijas visada šaukdavo valdovas ir siūlydavo jų darbotvarkę. Respublikonai savo suvažiavimus rengė nors ir su valdovo žinia, bet savarankiškai svarstė tuos klausimus, kuriuos patys manė esant būtina aptarti. Be to, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konvokacijų nutarimai įsigaliodavo, kai jiems pritarė valdovas, o respublikonų suvažiavimai skelbė savo nutarimus esant privalomus iš karto po jų priėmimo. Tiesa, valdovo pritarimas buvo pageidaujamas dalykas. Ypač respublikonams svarbus buvo 1700 m. išgautas Augusto II pritarimas Valkininkų nutarimui, nors karalius ir padarė žodinę išlygą, kad ne viskas ten priskirtina jo, valdovo, kompetencijai – yra ir Seimo pritarimo reikalaujančių sprendimų¹⁷. Tad respublikonų suvažiavimai savo prigimtimi vis tik buvo artimesni konfederacijų taryboms (ypač daug panašumų su didžiosiomis XVIII a. konfederacijomis) nei XVI ir XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konvokacijoms. Analogiškai Ružanų suvažiavimui be karaliaus formalaus išankstinio kvietimo (universalų) 1701 m. buvo sušaukti ir du Vilniaus suvažiavi-

15 Andrzej Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, p. 328.

16 Adolfas Šapoka, *op. cit.*, p. 62.

17 Andrzej Rachuba, *Prawo w wojnie domowej na przykładzie konfliktu*, p. 146.

mai. Respublikonai savo suvažiavimams pritaikė atidėjimo, arba, kaip tuo metu buvo sakoma – limitavimo, paprotį. Ružanų suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) akte buvo tiesiogiai nurodyta tiek būsimo suvažiavimo pradžios data – gegužės 2 d., tiek ir vieta – Vilnius¹⁸. Manoma, respublikonai savo būsimojo suvažiavimo vietą perkėlė iš Ružanų į Vilnių, nes to pageidavo karaliaus¹⁹.

Vilniuje respublikonų suvažiavimas posėdžiavo 1701 m. gegužės 2–13 dienomis. Ar suvažiavimo išvakarėse Vilniuje taip pat buvo susirinkęs ir respublikonų vadovybės suformuotas ypatingasis teismas, kuris šaltiniuose vadinamas „administraciniu“, arba „komisarų“, teismu, šiuo metu nei patvirtinti, nei paneigti negalime. Vėlesnių respublikonų suvažiavimų išvakarėse paprastai šis teismas būsimo suvažiavimo posėdžių vietoje susirinkdavo prieš tris savaites. Pirmą kartą respublikonų suvažiavimas vyko be kariuomenės priedangos, t. y. be šalia sutelktų respublikonų pašauktinių (kaip 1698–1700 m.), ar naujai suformuotos kariuomenės (kaip Ružanuose), t. y. suvažiavimai ėmė įgauti normalios civilinės aukščiausios Lietuvoje valdžios institucijos pobūdį. Suvažiavimui pirmininkavo generalinis pulkininkas M. S. Višnioveckis, dalyvavo Valkininkų nutarimu jam priskirti nuolatiniai tarėjai, vadinti komisarais, taip pat dar į ankstesnį – Ružanų suvažiavimą išrinkti pavietų atstovai, taip pat vadinti komisarais. Manoma, kad pavietų atstovai oficialiai šiuose suvažiavimuose vadinti komisarais, o ne pasiuntiniais, kad pabrėžtų skirtumą nuo seimų ir kartu respublikonams būtų lengviau atremti Lenkijoje tuo metu populiarius kaltinimus Lietuvos respublikonams, kad šie uzurpuoja Respublikos Seimui priskirtas kompetencijas bei laužo Lietuvą ir Lenkiją jungiančios unijos nuostatas²⁰. Šio Vilniaus suvažiavimo išskirtinis bruožas buvo tai, kad jis vyko Lenkijos ir Lietuvos valstybės Seimo išvakarės. Seimas posėdžiavo Varšuvoje 1701 m. gegužės 30 – birželio 18 d. ir baigėsi nerezultatyviai. Ta aplinkybė, kad Vilniaus suvažiavimas vyko prieš pat Seimą, t. y. jau po priešseiminių seimelių, lėmė, jog suvažiavime dalyvavo ir netipiška respublikonų suvažiavimams dalyvių grupė – dalis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietuose išrinktų atstovų į 1701 m. Respublikos Seimą. Tiesa, beveik visi šie suvažiavime dalyvavę pasiuntiniai kartu buvo ir respublikonų komisarai, paskirti dar Valkininkų nutarimu ar išrinkti 1701 m. Grabnyčių seimeliuose. Dalies pavietų pasiuntinių į Seimą dalyvavimas leido Vilniaus suvažiavimui aspiruoti ir į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės priešseiminio generalinio seimelio statusą. Šie generaliniai seimeliai tradiciškai vykdavo Slanime, dėl to dažnai būdavo vadinami „Slanimo seimeliais“. Ši institucija išsismė ir savo

18 Ružanų suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) aktas, 1701 m. kovo 14 d. (orig.), Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (toliau – B. PAU i PAN w Kr.), rkp. 6122, l. 74–78va. Apie būsimo suvažiavimo vietą ir datą žr.: „Ten ziazd limitowac ad secundam Mayi Anni praesentis do Wilna cum toto causae effectum“, *Ibid.*, l. 75.

19 Andrzej Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, p. 328.

20 Šitaip pavietų pasiuntinių vadinimą „komisarais“ aiškina A. Rachuba, žr. Andrzej Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, p. 327.

veiklą nutraukė dar XVII a. pirmojoje pusėje, nors epizodiškai – 1685 m. (Slanime) ir 1710 m. (Breste) Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinis priešseiminis seimelis vis tik susirinko²¹, tiesa, tik pastarasis tam turėjo karaliaus leidimą. Šiame kontekste įdomus ir vertas pabrėžti tas faktas, kad 1701 m. pirmojo respublikonų suvažiavimo svarbiausiame dokumente – suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) akte šis suvažiavimas buvo pavadintas „Slanimo suvažiavimo“ vardu, tiesa – ne šio akto tituliniam puslapyje, o jo tekste²².

Pirmajame 1701 m. Vilniaus suvažiavime dalyvavo devyni senatoriai²³. Palyginti su kitais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų suvažiavimais, tai buvo gana daug. Iš pradžių suvažiavimas posėdžiavo Sapiegų rūmuose Vilniuje, tačiau netrukus respublikonų vadai nutarė perkelti posėdžius į Vilniaus jėzuitų noviciatą. Kaip matyti, posėdžių vietos prasme respublikonų suvažiavimas nekonkuravo su tuo pat metu Vilniaus pilyje vykusiomis Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sesijomis.

Prancūzų diplomatas Jeanas Casimiras Baluze savo 1701 m. gegužės 20 d. Prancūzijos užsienio reikalų ministrui markizui de Torcy (*Jean-Baptiste Colbert de Torcy*) rašytame raporte minėjo, kad Lietuvos respublikonų suvažiavimas Vilniuje pradėjo posėdžiauti Sapiegų rūmuose, tačiau netrukus respublikonų vadai savo posėdžius perkėlė į Vilniaus jėzuitų noviciatą, kad galėtų ten vieni parengti nutarimą, prie kurio vėliau stengėsi priversti prisijungti vaivadijų pasiuntinius (*deputatus*), tačiau pastarieji šį parengtą ir jiems persamą nutarimą pasirašinėti, esą, atsisakinėjo. Šis raportas tapo pagrindu lenkų istorikui Jacekui Staszewskui iškelti prielaidą, kad būtent tų posėdžių jėzuitų noviciate metu Lietuvos respublikonų vadai parengė ir įtakingesnius bajorus kvietė pasirašyti vadinamąjį „Vilniaus aktą“, kuris pačiame dokumento tekste buvo datuojamas 1700 m. lapkričio 24 d. (Valkininkų nutarimo priėmimo diena), o jo priėmimo vieta buvo nurodytas Vilnius ir kuriuo Augustas II buvo skelbiamas absoliučiu ir paveldimu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovu, kartu griaudami Lietuvos ir Lenkijos unijos pagrindus²⁴.

21 *Ibid.*, p. 163–165.

22 Vilniaus suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) aktas, 1701 m. gegužės 13 d. (orig.), B. PAU i PAN w Kr., rkp. 6122, l. 103–113; „My [...] Senatorowie [...] Commissarze. Przy tym y My Poslowie z Woiewództw y Powiatów W^oX^oLitt^o na Seym bliskonastępujący trigesima Mayi od Jkmcí Pana Naszego Młwego złożony obrani, którzyćmy się tu do Wilna miasto zjazdu słonimskiego [paryškinta – G. S.] z woli seymików naszym na ten ziazd pro secunda Mayi z Rożany limitowany ziachali“, *Ibid.*, l. 103.

23 Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis, Žemaitijos vyskupas Jonas Krišpinas Kiršėnšteinas, Trakų kaštelionas Mykolas Kazimieras Katilas, Žemaitijos generalinis seniūnas Grigalius Antanas Oginskis, Naugarduko vaivada Steponas Tyzenhauzas, Polocko vaivada Dominikas Sluška, Polocko kaštelionas Mykolas Pacas, Lietuvos kancleris Karolis Stanislovas Radvila, Lietuvos rūmų maršalas Jonušas Višnioveckis.

24 Jacek Staszewski, „Postanowienie wileńskie“ z 1701 r. i jego wpływ na unię polsko-litewską w czasach saskich, in: „*Jak Polskę przemienić w kraj kwitnący...*“. *Szkice i studia z czasów saskich* (Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie

Šią prielaidą, tikimės, pavyko pakankamai argumentuotai paneigti²⁵. Kancleris Karolis Stanislovas Radvila savo dienoraštyje taip paaiškino, kodėl suvažiavimas persikėlė iš Sapiegų rūmų į jėzuitų noviciatą: po dviejų dienų darbo Sapiegų rūmuose (gegužės 2 ir 3 d.) gegužės 4 d. sesija buvo perkelta į jėzuitų noviciatą, nes ankstesnėje vietoje „ponai pasiuntiniai ir tarėjai negalėjo posėdžiauti vieni, be bajorų [t. y. suvažiavimo darbe dalyvauti be neįgaliotų stebėtojų, tais laikais vadintų „arbitrais“ – G. S.], nes ponai bajorai būtinai norėjo sesijoje dalyvauti“²⁶.

Amžininkų paliktame suvažiavimo eigos aprašyme akcentuota, kad suvažiavimo dalyviai pyko ant Augusto II dėl to, jog į Lietuvą buvo įvesti saksų kariuomenės daliniai, bet nedrįso valdovo atvirai už tai kritikuoti. Suvažiavime buvo ginčijamasi dėl pajamų, gautų iš konfiskuotų Sapiegų dvarų paskirstymo. Buvo reikalaujama įgyvendinti Valkininkų nutarime įrašytą pažadą, kad pajamos, gaunamos iš Valkininkų nutarimu konfiskuotos Sapiegų Ivijos (Vijos) valdos, bus paskirstytos Valkininkų mūšyje (1700 m. lapkričio 18 d.) sužeistiems respublikonams bei ten žuvusiųjų respublikonų artimiesiems. Minima, kad suvažiavimas nutarė pasiūsti pas karalių pasiuntinį, kuris pareikalautų, jog iš Lietuvos būtų išvesti saksų kariuomenės daliniai, o saksų padaryti nuostoliai bajorams būtų kompensuoti. Tokiu pasiuntiniu buvęs išrinktas Krajevskis (tai turėtų būti vienas iš Vilniaus suvažiavime priimtų dokumentų signataras, Oršos pavieto taurininkas ir šiam pavietui atstovavęs respublikonų komisaras Juozapas Jasenčikas Krajevskis (*Józef Jasięnczyk Krajewski*) – G. S.). Jei karalius nesutiktų su reikalavimais išvesti iš Lietuvos saksus ir atlyginti jų padarytus nuostolius, tai J. J. Krajevskiui neva buvo suteikta teisė pagrasinti karaliui „rokošu“. Respublikonų pasiuntinys buvo įpareigotas operatyviai pranešti pavietams apie savo misijos pas valdovą rezultatus, kad bajorija suspėtų apsispręsti, ar į Seimą vyks tik pavietų pasiuntiniai, ar reikėtų bajorams į Seimą vykti visuotinio šaukimo pagrindu ir taip išsireikalauti, kad iš Lietuvos būtų išvesti saksai (net jei ir buvo tokių pasiūlymų, tai labai mažai, tikėtina, kad jie įgavo formalaus įpareigojimo, įrašyto instrukcijoje, formą – G. S.). Suvažiavimo aprašyme taip pat konstatuota, kad oficialių derybų su Sapiegų

nr 168), Olsztyn, 1997, p. 64–65. Šio straipsnio pirma versija: Jacek Staszewski, „Postanowienie wileńskie“ z 1701 r. i jego wpływ na unię polsko-litewską w czasach saskich, in: *Zapiski Historyczne*, t. 51/1, 1986, p. 83–96.

25 Gintautas Sliessoriūnas, Ar galėjo 1701 m. būti priimtas vadinamasis „Vilniaus nutarimas“, p. 193–218; Idem, Czy tak zwane postanowienie wileńskie mogło zostać uchwalone w 1701 roku, in: *Zapiski Historyczne*, t. LXXIV/2, 2009, p. 7–30.

26 „[Maius] [d]ie 2. Sessya stanów W^oX^aLytt^o zaczęła się w Pałacu Imm. Pana Woiewody Wileńskiego pod dyrekcyą Xięcia Imści Pułkownika [Mykolas Servacijus Višnioveckis, Lietuvos generalinis pulkininkas, – G. S.], tehoz dnia Xiążę Imć Pułkownik traktował. [Maius] [d]ie 3. Consilium na tymże mieyscu y Xiążę Imć Dobrodziey [Karolis Stanislovas Radvila – G. S.] honorificentissime częstuie wszystkich. [Maius] [d]ie 4. Sessya przeniosła się do Nowicyatu Jezuwickiego ex quo Ichmm P.P. Posłowie y Commissarze niemogli na pierwszym mieyscu semotis arbitris zasiadać, bo Ichmm P. P. szlachta koniecznie chcieli być praesentes na nym“, K. S. Radvilos dienoraštis, 1701 m. gegužės 2–4 d. įrašai, B. PAU i PAN w Kr., tkp. 977, l. 109v–110.

atstovais suvažiavime nebuvo, jie kalbėjęsi tik privačiai su M. S. Višnioveckiu²⁷. Tai vertinga informacija, nes oficialiuose suvažiavimo dokumentuose apie tokias „privačias“ derybas neužsimenama.

Vis dėlto patikimiausi duomenys apie pirmąjį 1701 m. respublikonų suvažiavimą Vilniuje yra oficialiai jame patvirtintuose ir pasirašytuose dokumentuose. Trys jų buvo vieši. Tai – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės luomų manifestas prieš Sapiegas (toliau – Manifestas prieš Sapiegas), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės luomų manifestas prieš Saksonijos kariuomenės Lietuvoje daromus piktnaudžiavimus ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų Vilniaus suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) aktas. Šie dokumentai buvo įrašyti į Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo aktus. Suvažiavimo dalyviai, matyt, norėjo, kad plačiausią atgarsį Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse sukeltų Manifestas prieš Sapiegas²⁸. Todėl jis buvo ne tik pasirašytas, bet ir išspausdintas. Spausdintą šio Manifesto versiją galima palyginti su jo rankraštiniu originalu²⁹. Krašte paplito ir gausūs ju norąšai³⁰. Kadangi respublikonų suvažiavimas vyko Respublikos Seimo išvakarėse, o šio Seimo vienas svarbiausių tikslų buvo rasti būdą, kaip užbaigti vidaus konfliktą Lietuvoje ir sutaikyti tuo metu jau nugalėtojų pozicijoje įsitvirtinčius respublikonus ir nugalėtus, bet kovos nenutraukusius buvusius Lietuvos hegemonus Sapiegas, tai respublikonams šio Seimo išvakarėse reikėjo paaiškinti savo poziciją. Suvažiavimas pagal pirminį sumanymą didžiausią savo dėmesį ir turėjo skirti susitaikymo su Sapiegomis ir Vidaus karo Lietuvoje užbaigimo problemoms. Galutinį sprendimą tikėtasi rasti būsimame Seime. Tą norėjo ir Augustas II. Karalius į suvažiavimą pasiuntė savo atstovą, rūmų dvariškę Boguslavą Lubienski (*Bogusław Łubiński*). Tačiau oficialių savo atstovų neatsiuntė Sapiegos, tad realios derybos Vilniaus suvažiavime siekiant susitaikyti ir užbaigti vidaus konfliktą Lietuvoje nepasidėjo. Tikėtina, kad tokia situacija respublikonus net tenkino. Manifeste prieš Sapiegas respublikonai stengėsi pabrėžti savo suvažiavimo teisėtumą, minėjo ne tik Ružanų suvažiavimo sprendimą, bet ir karaliaus „reskriptą“ (matyt, čia turimas omenyje karaliaus atsakymas pasiuntiniams iš Ružanų suvažiavimo – G. S.). Taip pat pabrėžė, kad suvažiavime dalyvauja ne tik „komisarai“, bet ir pavietų seimeliuose

27 1701 m. Vilniaus suvažiavimo aprašymas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 17, b. 177, l. 286–286v. Šiame aprašyme nurodoma, kad suvažiavimas vyko iki gegužės 12 d., bet suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) aktas yra datuotas gegužės 13 d., todėl tikslinga suvažiavimo baigimo data vadinti gegužės 13 d.

28 Spaudinys: *Manifest Stanów Wielkiego Xięstwa Litewskiego na Zieździe Walnym Wileńskim po limitacyey z Rożany na dniu dziewiątym Miesiąca Maia w Roku 1701 Przeciwo Contumacij Ichmościow Panow Sapiehow uczyniony*, Vilnius 1701 m. gegužės 9 d., Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (toliau – AGAD), AR, II, nr 1909.

29 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų Vilniaus suvažiavimo Manifestas prieš Sapiegas, Vilnius, 1701 m. gegužės 9 d. (orig.), Oss., rkp. 233, l. 97–100.

30 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų Vilniaus suvažiavimo Manifestas prieš Sapiegas, Vilnius, 1701 m. gegužės 9 d. (kopija), LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 286v–288; ir kt.

į Respublikos Seimą išrinkti pasiuntiniai. Tarp Manifesto adresatų ypač akcentuota Lenkijos bajorija. Respublikonai aiškino, kad niekada nenorėjo sukelti ginkluoto konflikto su Sapiegomis, kuriuos pavadino „tiek skriaudų sukėlusiais mūsų broliais, kurie blogai administravo savo pareigybės“. Buvo išvardyti pagrindiniai, respublikonų požiūriu, Sapiegų nusikaltimai ir nusižengimai, už ginkluotą susidūrimą prie Valkininkų atsakomybę suversta Sapiegomis, kurių pajėgos tiesiai apkaltintos respublikonų bajorijos užpuolimu (nors tai nebuvo tiesa – G. S.). Konstatuodami, kad Sapiegos Varšuvoje sulaukė karaliaus užuojautos, kad valdovas ėmė rūpintis Lietuvoje kovojančių stovyklų sutaikymu, respublikonai čia pat teisinosi, kad susitaikymo susitarimas negalėjo būti sudarytas ankstesniame suvažiavime Ružanuose, nes komisarams, išrinktiems 1701 m. Grabnyčių seimeliuose, seimeliai nesuteikė tokių įgaliojimų. Todėl susitarimą dėl susitaikymo buvo pavesta sudaryti būsimame suvažiavime Vilniuje. Toliau respublikonai skelbė, kad čia jie buvo pasirengę išklausti savo „atgailaujančių / nusižeminusių“ (Humiliatos) oponentų, t. y. Sapiegų, tačiau net ir praėjus savaitei Vilniuje nesulaukta Sapiegų atstovų. Todėl karalius, būsimas Respublikos Seimas ir „Lenkų Pasaulis“ turi žinoti ir matyti, kad ne respublikonai kalti, jog susitaikymo susitarimas nebuvo pasiektas. Manifestas prieš Sapiegas buvo pasirašytas gausiausio signatarų – suvažiavimo dalyvių skaičiaus. Spausdintoje versijoje jų yra penkiasdešimt šeši, rankraštiniame originale – keturiais parašais mažiau. Vienas iš tų trūkstančių – Lietuvos didžiojo kanclerio K. S. Radvilos³¹. Yra žinoma, kad kancleris Manifesto prieš Sapiegas priėmimo dieną (gegužės 9 d.) jau buvo išvykęs iš Vilniaus – išvyko gegužės 8 d. pirmoje dienos pusėje³².

Antrasis viešas Vilniaus suvažiavime priimtas dokumentas buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės luomų manifestas prieš Saksonijos kariuomenės Lietuvoje daromus piktnaudžiavimus³³. Jis populiariai dar vadintas manifestu „prieš vokiečius“ (toliau – Manifestas prieš saksus). Šis dokumentas buvo priimtas taip pat Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų vadovybės ir Lietuvos pasiuntinių į Respublikos Seimą vardu. Jo pasirašymo data nurodyta 1701 m. gegužės 14 d., t. y. diena po to, kai buvo priimtas suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) aktas. Tad gegužės 13 d. iš tiesų yra tik sąlyginė 1701 m. pirmojo

31 *Manifest Stanów Wielkiego Xięstwa Litewskiego na Zieździe Walnym Wileńskim po limitacyey z Rożary na dniu dziewiętyym Miesiąca Maia w Roku 1701 Przeciwo Contumacij Ichmościow Panow Sapiehow uczyniony*, [Vilnius, 1701 m. gegužės 9 d.], AGAD, AR, II, nr 1909, K. S. Radvila įrašytas p. 6 [l. 3v]. Originale parašai be K. S. Radvilos: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų Vilniaus suvažiavimo Manifestas prieš Sapiegas, Vilnius, 1701 m. gegužės 9 d. (orig.), Oss., rkp. 233, l. 99–100.

32 „[Maius] [d]ie 8. Xięstwo Ichmm [K. S. Radvila – G. S.] sluchawszy mszy S. u S. Szczepana iachali na obiad do Porudominia, tamże y nocleg z dobrą kompanią, która z Wilna Xięcia Imsci wyprowadzala“, K. S. Radvilos dienoraštis, 1701 m. gegužės 8 d. įrašas, B. PAU i PAN w Kr., rkp. 977, l. 110v.

33 Vilniaus suvažiavimo manifestas „prieš vokiečius“, Vilnius, 1701 m. gegužės 14 d. (1701 m. gegužės 23 d. įrašo Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygoje kopija), AGAD, AR), II, nr 1910.

Vilniuje respublikonų suvažiavimo užbaigimo diena. Manifeste prieš saksus buvo skelbiama, kad saksų kariuomenė Lietuvoje „iš Tėvynės“ išsirinko sau rinkliavų „už milijonus“, padarė piktnaudžiavimų / nusikaltimų (orig. *excessy*), už kuriuos prasižengėliai liko niekaip nenubausti. Toliau nelabai nuoširdžiai konstatuota, kad saksų padarytų skriaudų problemą svarstyti ruošėsis Vilniaus suvažiavimas dabar tikisi, kad šią problemą išspręs „netikėtai“ karaliaus sušauktas Respublikos Seimas. Taip pat grėsmingai skelbiama, kad tie, kurie buvo saksų įvedimo į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (ir Respubliką) iniciatoriai („autorai“) jau po 1699 m. pacifikacinio seimo, kuris nurodė išvesti iš Respublikos saksų kariuomenę, taip pat tie, kurie vienaip ar kitaip prisidėjo prie saksų išdėstymo Lietuvoje – suteikė jiems mokesčių registrus bei kitą informaciją, padėjusią saksams engti kraštą, skelbiami Tėvynės priešais ir atitinkamai turi būti nubausti³⁴.

Tokiu griežtu ir Augustui II nelabai maloniu pareiškimu suvažiavimas atsižvelgė į bajorijos ir visų krašto gyventojų nuotaikas. Kartu respublikonų vadovai pabrėžė savo atsiribojimą nuo „saksoniškosios“ karaliaus politikos, o tai tuo metu galėjo reikšti ir respublikonų vadovybės netiesioginį viešą paneigimą, kad ji gali būti kaip nors susijusi su tuo metu pasklidusio menamo „Vilniaus nutarimo / akto“ atsiradimu, nes jis kaip tik ir suponavo respublikonų vadų bendrininkavimą, įvedant į Lietuvą Saksonijos kariuomenę, bei ketinimus pasinaudoti ja, įtvirtinant Augusto II absoliutizmą Lietuvoje. Tam tikras paradoksas, kad bent vienas iš pačių ryškiausių respublikonų vadų, šio Manifesto prieš saksus signatarų – Grigalius Antanas Oginskis iš tiesų buvo tiesiogiai susijęs su Saksonijos kariuomenės išdėstymo Lietuvoje ir jos aprūpinimo reikalais.

Išsamiausią informaciją apie šio Vilniaus suvažiavimo darbą randame trečiajame viešame jo dokumente – suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) akte. Žinomas šio akto originalas, datuotas 1701 m. gegužės 13 d.³⁵ Ir šis aktas priimtas tiek Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų vadovybės, tiek ir pavietų pasiuntinių į Respublikos Seimą vardu. Jame skelbiama, kad Vilniaus suvažiavime pirmiausiai norėta svarstyti Ružanų suvažiavime atidėtas problemas. Buvo išklaustytos iš Ružanų suvažiavimo pas karalių, primą, Lenkijos didįjį etmoną bei į Lenkijos vaivadijas siųstų pasiuntinių ataskaitos („reliacijos“). Toliau ketinta susikoncentruoti ties, kaip teigta, „opiausią problema“, o tokia buvo įvardyta saksų kariuomenės išvedimo iš krašto būtinybė. Tačiau kadangi valdovas „netikėtai anksti“ (ne rugsėjo mėnesį, kaip senato taryboje buvo pasiūlyta) sušaukė Respublikos Seimą, tai suvažiavimo dalyviai, vildamiesi, kad šią problemą išspręs Seimas, priėmė atitinkamą manifestą (čia būtų galima atkreipti dėmesį, kad minimas Manifestas prieš saksus buvo datuotas gegužės 14 d., o suvažiavimo atidėjimo aktas, kuriame jau minimas

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Vilniaus suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) aktas, 1701 m. gegužės 13 d. (orig.), B. PAU i PAN w Kr., tkp. 6122, l. 103–113.

šis Manifestas kaip priimtas, datuotas diena anksčiau – gegužės 13 d.). Priminta, kad jei paaiškės, kas buvo atsakingas už saksų įvedimą į Lietuvą ar kitaip padėjo saksams apkrauti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojus prievolėmis, tas bus paskelbtas Tėvynės priešiu. Toliau buvo pakartotas Manifesto prieš Sapiegas pagrindinis teiginys, kad Vilniaus suvažiavime respublikonai buvo pasiruošę svarstyti krašto susitaikymo reikalus, tačiau nesulaukė nei tokio susitarimo projekto, nei „pažemintų“ (lenk. *upokorzonych*) [Sapiegų] atstovų. Todėl buvo priimtas ir anksčiau jau aptartas Manifestas prieš Sapiegas. Toliau minėtos konkrečios suvažiavime svarstytos problemos. Konstatuota, kad dėl nepasiruošimo nepavyko įvykdyti Ružanų suvažiavimo įpareigojimo sutvarkyti kariuomenės apmokėjimo tvarką (parengti atitinkamus registrus, surinkti duomenis apie jau išmokėtas ir dar mokėtinas sumas). Ten, kur konfiskuotose iš Sapiegų valdose priešinamasi sumokėti respublikonų kariuomenei mokesčius, kariškiams leista naudoti jėgą. Svarstyti ir rinkliavos, Valkininkų nutarimu įvestos Noiburgo (buvusioms Biržų šakos Radvilų) valdoms, surinkimo reikalai. Konstatuota, kad iš numatytų 300 tūkst. auksinų buvo sumokėta 159 tūkst. 646 auksinai. Nutarta, kad iki metų pabaigos turi būti sumokėti 71 tūkst. 900 auksinų, o likusi nepriemoka gali būti įskaiciuota kaip jau suteikta kariuomenės daliniams, išdėstytiems Noiburgo valdose – Zabludove ir Belicoje. Patikslinta šios rinkliavos rinkimo tvarka 1702 m. Daug dėmesio buvo skirta pajamų, kurias turėjo įnešti respublikonų paskirtieji iš Sapiegų ir jų šalininkų konfiskuotų valdų administratoriai, surinkimo problemoms. Matosi, kad šioje srityje buvo gana didelė betvarkė ir piktnaudžiavimai. Šioms byloms spręsti suformuoti teismai, kurie turėjo veikti komisarų (komisorių) teismų pavyzdžiu. Suvažiavime svarstyti buvusių Sapiegų šalininkų ištikimybės priesaikų respublikonams (Valkininkų nutarimui) reikalai, tokių naujai prisiekusiųjų „išbraukimas iš išdavikų sąrašų“, nuobaudų jiems mažinimo ir dalinio valdų ar pajamų iš jų grąžinimo reikalai. Patvirtinami pavietų nutarimai, draudžiantys tokiems „atsivertėliams“ dvejus metus eiti bet kokias viešas pareigas, pavyzdžiui, būti pasiuntiniais, deputatais, mokesčių rinkikais ir t. t. Tęsiantieji pasipriešinimą respublikonų valdžiai, ypač Senojo Bychavo tvirtovėje, skelbiami Tėvynės priešais ir išdavikais. Karaliaus prašymu sutikta padengti Maskvos pasiuntinių išlaikymo išlaidas iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės muitų teikiamų pajamų. Įsipareigota toliau tęsti hibernos ir kitų mokesčių tarifų (registrų), kurių nespėta galutinai parengti, sutvarkymo darbus. Ištikimybę Valkininkų nutarimui prisiekusioms Lietuvos iždininko Benedikto Povilo Sapiegos žmonai Izabelei iš Tarlų Sapiegienei ir etmono sūnaus Lietuvos stalininko Jurgio Sapiegos žmonai Izabelei iš Polubinskių Sapiegienei leista valdyti jų asmenines (ne vyrų) valdas, įspėjant, kad jokių būdu neleisti jose telktis Sapiegų šalininkams. Gavus ypač daug skundų dėl Valkininkų nutarimu paskirtos komisijos, turėjusios administruoti iš Sapiegų konfiskuotą Ivijos (Vijos) valdą ir iš jos teikiamų pajamų mokėti kompensacijas

Valkininkų mūšyje žuvusiųjų artimiesiems bei kovoje sužeistiems respublikonams, buvo performuota komisijos sudėtis. Galiausiai buvo paskirta naujo suvažiavimo vieta ir laikas. Nutarta vėl rinktis Vilniuje praėjus šešioms savaitėms po Seimo pabaigos. Nurodyta, kad tris savaites iki naujo suvažiavimo darbo pradžios Vilniuje turi pradėti darbą „administracinis teismas“ (lenk. *Sądy Administratorskie*), kurį sudarė skirti komisarai.

Apibendrinant šio Manifesto analizę galima konstatuoti, kad šiame Vilniuje vykusiame respublikonų suvažiavime, be viešų politinio pobūdžio deklaracijų, buvo sprendžiama gausybė čia jau paminėtų ir dėl vietos stokos nepaminėtų konkrečių praktinio pobūdžio karinių, finansinių, administracinių ir teisinių problemų. Šios veiklos visuma ir reiškė naujos respublikoniškosios konfederacinio pobūdžio valdžios įtvirtinimą Lietuvoje. Uždavinių, kuriuos šioje sistemoje tegalėjo išspręsti tik respublikonų suvažiavimai, apimtis ir sprendimų (ypač tokių kaip kariuomenės aprūpinimo užtikrinimas, naujų mokesčių tarifų ir registru parengimas) priėmimas reikalavo daug pastangų ir darbo tęstinumo. Todėl šie suvažiavimai 1701 m. tapo dažnu reiškiniu ir ėmė veikti beveik kaip savotiška nuolatinė (susirenkanti maždaug kas 3 mėnesius) institucija. Pirmasis Vilniuje vykęs respublikonų suvažiavimas reglamentavo ir suvažiavimus lydintį „administracinio teismo“ veiklą.

Tokia respublikonų suvažiavimų veiklos apimtis reiškė, kad juose buvo priimama ir daug techninio ar kitokio pobūdžio dokumentų, kurie nebuvo plačiai viešiniami. Yra užuominų, kad šiame 1701 m. gegužės pradžioje Vilniuje susirinkusiame suvažiavime (gegužės 7 d.) buvo priimtas ir, matyt, politinio pobūdžio Lietuvos pasiuntinių į Respublikos Seimą pasirašytas „raštas“, kuris buvo patikėtas į Varšuvą išvykstančiam kancleriui K. S. Radvilai³⁶. Jo turinio, deja, nežinome.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, Respublikos Seimas, posėdžiavęs Varšuvoje 1701 m. gegužės 30 d. – birželio 18 d., ir baigėsi nerezultatyviai. Nesėkmė derybose siekiant užbaigti Lietuvos vidaus konfliktą ir sutaikyti respublikonų bei Sapiegu grupuotes tik dar labiau pagilino konfliktą ir paskatino abipusių kaltinimų nenoru taikytis bangą. O nesėkmingas Seimas į istoriją įėjo tuo, kad jo metu Varšuvos Rotušės aikštėje budelis viešai sudegino vadinamojo „Vilniaus akto“, kuriuo neva buvo suteikiama Augustui II absoliuti ir paveldima valdžia Lietuvoje, teksto nuorašą. Respublikonų vadai Seime sėkmingai išsigynė jiems peršamos šio „akto“ autorystės.

Antrasis respublikonų suvažiavimas Vilniuje susirinko 1701 m. liepos 23 d., jau po Varšuvoje pasibaigusio Seimo. Suvažiavimo pradžia dar sutapo su paskutiniąja Vyriausiojo Tribunolo Vilniaus kadencijos darbo savaite (Tribunolas

36 „[Maius] [d]ie 7. Skrypt pewny wszyscy P.P. Poslowie na seym terazniewszy obrani dali ad manus Xięcia Imści [Karoliui Stanislovui Radvilai – G. S.], w którym się opisali puncta w nim wyrażone unanimiter na Seymie trzymać, K. S. Radvilos dienoraštis, 1701 m. gegužės 7 d. įrašas, B. PAU i PAN w Kr., rkp. 977, l. 110–110v. Dokumentas buvo pasirašytas anksčiau nei visi kiti vieši suvažiavimo manifestai ir aktai. Kadangi jį pasirašė pasiuntiniai į Seimą, o apie senatorius kancleris dienoraštyje neužsimena, tai ir šio dokumento negalima sieti su menamu „Vilniaus aktu“.

posėdžiavo iki liepos 27 d.). Suvažiavimas užtruko iki rugpjūčio 12 d. Dalyvių, tiesiogiai susijusių su respublikonų valdžios struktūra, buvo beveik tiek pat, kiek ir pirmajame suvažiavime, bet nebedalyvavo dauguma pasiuntinių, išrinktų tik į Seimą. Dalyvavo keturi senatoriai³⁷. Tačiau nedalyvavo nė vienas Lietuvos kancleris ir įtakingas respublikonų lyderis G. A. Oginskis. Suvažiavimui tradiciškai pirmininkavo Lietuvos generalinis pulkininkas M. S. Višnioveckis. Šis suvažiavimas svarstė situaciją, kuri susiklostė Seime nepasiekus susitarimo su Sapiegomis, taip pat toliau tęsė ankstesniuose suvažiavimuose pradėtus išdo ir kariuomenės reikalų tvarkymo darbus, stengėsi patikslinti Valkininkų suvažiavime priimtą naują hibernos mokesčio tarifą. Taip suvažiavimas įžengė į Respublikos Seimui bei Seimo sprendimu sudaromoms Lietuvos karinėms-iždo komisijoms ar Lietuvos išdo tribunolams priskirtas kompetencijos sritis. Galutinį sprendimą dėl naujo hibernos mokesčio tarifo bei kitų mokesčių tarifų ir registrų priėmė tolesnis respublikonų suvažiavimas, posėdžiavęs Gardine.

Vilniaus antrasis respublikonų suvažiavimas posėdžiavo visai kitoje tarptautinėje ir karinėje aplinkoje nei pirmasis. Per tą laiką karinė padėtis Livonijoje kardinaliai pasikeitė. Saksai pralaimėjo švedams Spilvės mūšį ir ėmė trauktis nuo Rygos prieigų bei dar toliau – iš Kuršo ir Livonijos. Suvažiavimas savo nepasitenkinimą saksais pademonstravo paskelbdamas protestą, adresuotą Saksonijos armijos feldmaršalui Adamui von Steinau (*Adam Heinrich Graf von Steinau*). Debatai dėl su Sapiegomis siekiamo sudaryti eventualaus susitarimo, kuriuo būtų jei ne visiškai, tai bent jau iš dalies revizuojami Valkininkų nutarimo sprendimai dėl sankcijų Sapiegoms, vyko labai audringai³⁸. Vienas radikaliausių respublikonų veikėjų, ypač artimas Grigaliaus Antano Oginskio pagalbininkas, Žemaitijos vėliavininkas Kazimieras Zaranka (*Kazimierz Zaranek*) kelis kartus grasino nutraukti suvažiavimą³⁹. Čia teisiniu požiūriu buvo gana savotiška situacija – respublikonų suvažiavimai veikė vadovaudamiesi principais, artimais naudotiems konfederacijų praktikoje. Tai lyg ir turėjo reikšti, kad *liberum veto* teisė tokiaime suvažiavime negalėjo būti taikoma. Tačiau, kaip matome, bent jau retorikoje į šią teisę buvo apeliuojama.

Taikytis skatino pats karalius savo laiške, adresuotame Vilniaus suvažiavimui ir parašytame jo išvakarėse. Valdovas vengė kaltinti kurią nors iš konfliktavusių Lietuvoje grupuočių derybų dėl susitaikymo ir paties Seimo nesėkme, bet pabrėžė tarptautinės padėties sudėtingumą ir vidaus nesutarimų potencialiai keliamą didelį pavojų valstybei⁴⁰.

37 Žemaitijos vyskupas Jonas Krišpinas Kiršenšteinas, Trakų kaštelionas Mykolas Kazimieras Kaitilas, Vitebsko vaivada Andrius Krišpinas Kiršenšteinas, Mscislavo vaivada Mykolas Daumantas Siesickis. Vilniaus kapitulai atstovavo vyskupas sufraganas Jonas Mykolas Zgierskis (Zgirskis).

38 Andrzej Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, p. 329.

39 *Ibid.*, p. 329.

40 Augusto II 1701 m. liepos 11 d. laiškas Vilniuje turėjusiam susirinkti Lietuvos respublikonų suvažiavimui (kopija), AGAD, AR II, nr 1912.

Du svarbiausi antrojo Vilniaus suvažiavimo viešieji dokumentai buvo suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) aktas bei suvažiavimo atsakymas (vadintas „remanifestu“) į Lenkijos primo kardinolo Michało Stefano Radziejowskio anksčiau paskelbtą manifestą, skatinusį Lietuvos respublikonus taikytis su Sapiegomis ir atsakomybę už nesėkmę derybose priskyrušį pirmiausiai respublikonams. Savo „remanifeste“ respublikonai ypač akcentavo ištikimybę unijai su Lenkija, toliau vardijo tradicinius savo priekaištus Sapiegoms, o pabaigoje Sapiegoms suvertė atsakomybę už derybų, vykusių Varšuvoje Seimo metu, nesėkmę, kaltino Sapiegas, kad tie net nenorėję pripažinti Lietuvos pasiuntinių Seime, elgėsi įžūliai, o tarpininkavimas derybose buvęs šališkas (tai buvo respublikonų priekaištas drauge ir primui – G. S.), todėl Lietuvos respublikonai buvę priversti trauktis iš derybų ir atsiklausti bajorijos Lietuvoje nuomonės⁴¹.

Antrojo Vilniaus suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) akto⁴² turinys gerokai skiriasi nuo pirmojo suvažiavimo limitacijos akto. Antrojo suvažiavimo atidėjimo akte kur kas mažiau dėmesio skirta vadinamiesiems „einamiesiems reikalams“. Akcentuojami vidaus ir išorės pavojai, su kuriais susidūrė respublikonų grupuotės valdoma Lietuva. Dokumento pradžioje buvo deklaruojamas noras siekti santarvės krašte, pasirengimas ieškoti būdų susitarti su Sapiegomis. Tačiau čia pat skelbiama, kad praėjusiam Seime Lietuvos provincijos sesijos Sapiegoms pateikti „diskretiški pasiūlymai“ buvę „labai nediskretiškai“ atmesti. Todėl respublikonams atstovavę pasiuntiniai buvo priversti grįžti tartis su juos siuntusia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija. Čia pat pareikšta, kad suvažiavimas vis tiek buvo nusiteikęs ieškoti santarvės ir tikėjosi sulaukti „nusižeminusių prieš Motiną savo Tėvynę“ [Sapiegomis atstovaujančių] pasiuntinių, bet jų nesulaukė. Toliau vardijami paastrėjusios vidaus kovos Lietuvoje židiniai – Senasis Bychavas, Dubrovna (Dubrouna), Lojevas, kur, kaip skelbiama limitacijos akto tekste, Sapiegy šalininkai sumobilizavo „keliolika tūkstančių“ maištaujančių valstiečių („chłoptwa na kilkanaście tysięcy zbuntowawszy“). Neramumai kilę taip pat ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šiaurėje – Ikažneje ir Drujoje, kur Sapiegos, kaip rašoma respublikonų dokumente, leido valstiečiams tapti kazokais / elgtis kaip kazokai („kozaczyinę chłopom pozwoliwszy“). Tokių patį pavojų bajorijai kelia ir panašūs Sapiegy veiksmai Žemaitijoje. Na, o Lietuvos pasienyje – Lenkijai priklausiusiam Tikocine Sapiegy rotmistras Boričevskis įsteigęs „karinę stovyklą“, iš kurios puldinėja respublikonų karius, grobia žmones į nelaisvę. Todėl skelbiama, kad suvažiavimo dalyviai negali jame užtrukti ir turi vykti į savo namus, o Lietuvos generalinis pulkininkas M. S. Višnioveckis kviečiamas suorganizuoti būtiną

41 „Lietuvos luomų“, t. y. Vilniaus suvažiavimo, 1701 m. liepos 30 d. „remanifestas“ į primo M. S. Radziejowskio manifestą, AGAD, AR, II, nr 1918.

42 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų antrojo Vilniaus suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) aktas, Vilnius, 1701 m. rugpjūčio 12 d. (orig.), B. PAU i PAN w Kr., rkp. 6122, l. 128–134.

gynybą. Pats suvažiavimas šį kartą buvo atidedamas trumpesniai laikui – iki rugsėjo 26 d. Naujojo suvažiavimo (arba kitaip – sesijos) vieta buvo pasirinkta Gardine. Pavietų bajorijai buvo nurodyta būti pasirengusiai vykti į visuotinį šaukimą. Susirūpinta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės artilerija. Kadangi jos finansavimas buvo sutrikęs ir net nebuvo kam perduoti tradicinių artilerijos reikmėms skirtų mokesčių (kvartos), nes nuo pareigų respublikonai buvo nušalinę Lietuvos išdininkį (*skarbnny*) Joną Šreterį (*Jan Szreter / Szreter / Schrötter*), tai jo pareigas vykdyti ir Vilniuje po šio suvažiavimo tris savaites reziduoti bei priimti įnešamus mokesčius įpareigotas Lietuvos izdo raštininkas Dovydas Ambrozavičius (*Dawid Ambrozewicz*). Konstatuota, kad užbaigti mokesčių tarifų peržiūrą bei parengti kariuomenei sumokėtų bei mokėtinų sumų suvestines nespėta ir šis darbas pavestas būsimam suvažiavimui Gardine. Ypač svarbus buvo nutarimas, draudžiantis atskiriems respublikonų stovyklos nariams asmeniškai tartis dėl susitarimo su Sapiegomis⁴³. Šio nutarimo priėmimą galima būtų susieti su kalbomis apie Sapiegų ir Oginskių susitarimą, kurio nuorašai galiausiai plačiai pasklido visoje Respublikoje ir kuris kitame respublikonų suvažiavime tapo karštų debatų objektu. G. A. Oginskiui pavyko įtikinti Gardino suvažiavimą, kad tas Sapiegų ir Oginskių „susitarimo aktas“⁴⁴ buvęs tik klastotė, kuria siekta jį sukompromituoti. Gardino suvažiavimą išsamiai tyręs istorikas D. Vicko teigia, kad šis suklustotas Sapiegų susitarimo su Oginskiais aktas negalėjęs pasirodyti prieš 1701 m. liepos 23 – rugpjūčio 12 d. vykusį Vilniaus suvažiavimą, nes susitarimo klastotėje paminėta sąjunga su Švedija būtinybė, o prieš šį Vilniaus suvažiavimą toks paminėjimas buvęs neįmanomas, nes Sapiegos tuo metu dar nebuvo susitarę su švedais. Nors neabejojama, kad Sapiegų derybos su G. A. Oginskiu 1701 m. vasarą vyko⁴⁵. Vis tik šis anksčiau paminėtas Vilniaus suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) akte įrašytas nutarimas leidžia daryti prielaidą, kad Sapiegų susitarimo su Oginskiais klastotė galėjo pasirodyti jau prieš Vilniaus suvažiavimą. Tada ir žinios, jog į Vilniaus suvažiavimą ją atsiuntė Vilniaus kanauninkas Karolis Petras Pancežynskis (*Karol Piotr Panczerzyński*), tačiau ji netapusi viešo svarstymo objektu⁴⁶, yra vertos didesnio pasitikėjimo. Šią prielaidą sustiprina tai, kad ir pačiame Sapiegų bei Oginskių „susitarime“ apie Vilniaus suvažiavimą kalbama būsimuoju laiku. „Susitarime“ akcentuojama taikos ir sąjungos su Švedija būtinybė, o prie šios sąjungos turėtų jungtis Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės. Tokia formuluotė tiesiog kompromitavo

43 „[...] kto miał osobliwie wchodzić w iakową zgodę z Ichmmi PP Sapiehami singulari sua persona bez nas wszystkich, takowego pro hoste Patriae mieć będzimy za słusznym dowodem y na niego, iako na nieprzyjaciela oyczystego powstaniemy“, *Ibid.*, l. 129.

44 Sapiegų ir Oginskių 1701 m. „susitarimo“ (Punkta ugody między Domem JW Ichm Pw Sapiehów a JW. IM P. Hrehorym Ogińskim, star. źmudzkim, y Domem Ichm Pw Ogińskich) nuorašai, LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 291v–292; AGAD, AR II, nr 1928, p. 1–3 ir kt.

45 Дзмітрый Віцько, Рэспубліканска-сапежынскія перамовы на 3'ездзе ў Горадні, p. 65–70.

46 *Ibid.*

nurodomus „susitarimo“ signatarus, ji nereiškia, kad „susitarimo“ klastotės surašymo metu Sapiegų ir švedų suartėjimas jau turėjęs būti įvykęs faktas. Galiausiai, ir audringas K. Zarankos, artimiausio G. A. Oginskio patikėtinio, elgesys Vilniaus suvažiavime galėjo sietis su pasklidusiomis kalbomis apie Sapiegų susitarimą su Oginskiais bei abejonėmis dėl G. A. Oginskio lojalumo naujam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų lyderiui M. S. Višnioveckuiui.

Kaip vienas įdomesnių čia aptariamo dokumento fragmentų dar paminėtinas Trakų kašteliono Mykolo Kazimiero Katilo (*Michał Kazimierz Kociell*), buvusio pirmuoju Lietuvos generaliniu pulkininku, ėjusio šias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų įsteigtas pareigas iki Valkininkų mūšio išvakarių, kai jos buvo patikėtos M. S. Višnioveckuiui, noras perduoti jo turėtus dokumentus, susijusius su generalinio pulkininko pareigų vykdymu, ypač su 1698 m. gruodį prie Gardino priimtu respublikonų nutarimu (Puzevičių lauda) suvažiavimui. Tačiau suvažiavimas šiuos dokumentus atsisakė priimti, pareiškęs, kad tai tokios svarbos valstybiniai dokumentai, jog jie turi būti saugomi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės archyve, o juos priimti galėtų tik Lietuvos kancleriai (t. y. didysis kancleris K. S. Radvila ir pakancleris Stanislovas Antonijus Ščuka (*Stanisław Antoni Szczuka*) – G. S.), kurių nė vienas antrajame Vilniaus suvažiavime nedalyvavo. Tad M. K. Katilui buvo pasiūlyta šiuos dokumentus perduoti kancleriams kitame suvažiavime, įvyksiančiame Gardine⁴⁷. Apibendrinant antrojo Vilniaus suvažiavimo atidėjimo akto aptarimą, dar kartą konstatuotina, kad jame labiau atsispindėjo paastrėjusi karinė padėtis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidaus kare bei padidėjęs švedų įsiveržimo į Lietuvą pavojus.

Su pastarąja aplinkybe siejasi Vilniaus antrojo suvažiavimo iniciatyva užsienio politikos reikaluose. Suvažiavimas pasiuntė pasiuntinius pas Švedijos karalių Karolį XII, kuris ką tik po pergalės prieš saksus įžengė į Kuršo kunigaikštystę. Lietuvos respublikonų pasiuntinybei vadovavo Upytės maršalas Aleksandras Podbereskis (pasiuntiniu dar buvo Upytės stalininkas Bazilijus Krukovskis⁴⁸), jį lydėjo gausi palyda, buvo rašoma net apie 200 žmonių. A. Podbereskis tikėjosi įtikinti Karolį XII laikytis Olyvos taikos (1660 m.) nuostatų, gerbti Kuršo kunigaikštystės laisves

47 „Michał Kazimierz Kociell, kasztelan trocki, pułkownictwa swego generalnego proponendo rationes chciał oraz od[d]ać wszystkie instrumenta authentica y podpisy nasze do Postanowienia Puzewickiego, które się za pułkownictwa Imć dızały. Że tedy teraz limitatia ziazdu naszego niepozwała nam odbierać y takie instrumenta powinne bydz oddane ad Archivum W^oX^oL^o. Z Ichnw PP^w Pieczętarzów też W^oX^oL^o żadnego niemamy praesentiam; tedy upraszamy Jmć WMP^a, aby da Bóg do Grodna wszystkie te scripta y podpisy przywiózł. Że tam gdy y z Ichnm PP^w Pieczętarzów którykolwiek comparebit, oddamy one z rąk naszych in publicum depositorium W^oX^oL^o y securitati leżenia onych prospiciemus“, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų antrojo Vilniaus suvažiavimo atidėjimo (limitacijos) aktas, Vilnius, 1701 m. rugpjūčio 12 d. (orig.), B. PAU i PAN w Kr., rkp. 6122, l. 131V–132.

48 Viename iš antrojo Vilniaus suvažiavimo aprašymų A. Podbereskis ir B. Krukovskis (*Bazyli Krzysztof Korwin Krukowski*) paminėti kaip lygiavertiai Vilniaus suvažiavimo pasiuntiniai pas Švedijos karalių Karolį XII, LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 289–289v.

bei neperžengti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienų. Beje, Upytės maršalas savo laiške M. S. Višnioveckui minėjo Kuršo bajorijos nuogaštavimus, kad švedai Kurše suteiks valstiečiams daugiau laisvių ir nuteiks juos prieš bajorus⁴⁹. Tai šiek tiek susisieja su tuo pat metu Lietuvoje respublikonų metamais kaltinimais Sapiegoms dėl valstiečių nuteikinėjimo prieš bajoriją. Švedijos karalius, vos tik susiorientavęs, kad pasiuntiniai neatstovauja visai Respublikai, o tik Lietuvos respublikonams, atsisakė su jais susitikti. Liepos pabaigoje švedai įžengė į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją prie Biržų ir privertė Biržų kunigaikštystės ekonomą Joną Jurgį Chvalkovskį (*Jan Jerzy Chwałkowski*) atiduoti švedams visą Augusto II ir saksų kariuomenės Biržų pilyje deponuotą amuniciją⁵⁰. Ši Vilniaus suvažiavimo diplomatinė iniciatyva, nors ir nelabai sėkminga, rodė, kad respublikonų vadovybė ir jų suvažiavimai konkrečiai ėmėsi iniciatyvos ir užsienio politikos srityje bei siekė užtikrinti valstybės išorinį saugumą ir dėl tokių savo žingsnių iš anksto nesikonsultavo su valdovu. Tuo laikotarpiu Lietuvoje galima stebėti bajorijos požiūrio į saksus pokytį. Vos prieš kelis mėnesius griežtai reikalavę išvesti iš krašto saksus ir pirmajame Vilniaus suvažiavime net paskelbę Manifestą prieš saksus, rugpjūtį bajorai jau ėmė priekaištauti, kad pasitraukę saksai paliko kraštą, „nepridengtą“ nuo galimo švedų įsiveržimo. Būtent tokias bajorų baimes atskleidžia to meto Upytės pavieto instrukcija pasiuntiniams pas M. S. Višnioveckį, kurio buvo prašoma padėti apginti pavietą nuo galimo švedų įsiveržimo⁵¹.

1701 m. Vilniaus suvažiavimai rodė, kaip respublikonai įsivaizdavo savo įsteigtų ypatingųjų valdžios institucijų funkcionavimą ir jų kompetenciją. Galima pastebėti, kad buvo bandoma organizuoti suvažiavimų veiklą autonomiškai, neatsiklausiant karaliaus, o kompetencijos niekaip nevaržyti, sprendžiant karaliui, Seimui ar kitom institucijoms priskirtus klausimus. 1701 m. Vilniaus suvažiavimai iš kitų respublikonų suvažiavimų išsiskyrė tuo, kad vienas jų buvo faktiškai priešseiminis, o kitas – poseiminis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų bajorijos forumas, todėl aktyvių dalyvių skaičiumi kiek skyrėsi nuo įprastinių respublikonų suvažiavimų. Vilniaus suvažiavimai padėjo įtvirtinti respublikonų valdžią ir naujus konfederacinio pobūdžio valdymo metodus Lietuvoje. Tačiau toks „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublikos“ valdymo būdas ilgai netruko. Įsiveržus į kraštą švedams aplinkybės iš esmės pasikeitė. Augusto II šalininkai Lietuvoje ir Lenkijoje stengėsi vienyti. 1703 m. kovo 5–15 d. Vilniuje vėl susirinko respublikonų suvažiavimas, kuriame Mažosios Lenkijos Sandomiero konfederacijos bei 1702 m. spalio 30 d. įkurtos Didžiosios Lenkijos generalinės

49 A. Podbereskio 1701 m. rugpjūčio 31 d. laiškas M. S. Višnioveckui su pasiuntinybės pas Karolį XII eigos atpasakojimu, ADAG, AR II, nr 1921.

50 Karolio XII 1701 m. liepos 24–27 d. J. J. Chvalkovskui rašytas laiškas, nurodantis netrukdyti švedams išvežti iš Biržų tvirtovės ten esančią amuniciją, AGAD, AR II, nr 1916.

51 Upytės pavieto seimelio instrukcija pasiuntiniams pas M. S. Višnioveckį, 1700 m. [rugsjūtis–rugsėjis?] (kopija), Oss., rkp. 233, p. 531–532.

konfederacijos pavyzdžiu⁵² buvo paskelbta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinė konfederacija. Viena iš šios transformacijos pasekmių buvo tai, kad respublikonų suvažiavimai nustoti šaukti ir pats tokios institucijos gyvavimas, taip tampriai tuo metu susijęs su Vilniumi, nutrūko.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Confœderatia Generalna W. X. L.*, [Vilnius, 1703 05 07].
- Confederacya Generalna Stanow Koronnych i Wielkiego Xięstwa Litewsk.: Na Ziezzdzie Walnym pod sandomirzem postanowiona* [1704 04 20] (*Actum in castro sandomiriensi sabbato ante festvm sanctorvm viti & modesti martyrvm proximo anno domini millesimo septingentesimo quarto*), be v. ir d.
- Manifest Stanów Wielkiego Xięstwa Litewskiego na Ziezzdzie Walnym Wileńskim po limitacyey z Rozżany na dniu dziewiątym Miesiąca Maia w Roku 1701 Przeciwko Contumacyj Ichmościów Panow Sapiebow uczyniony.*
- Postanowienie Generalne Stanów W. X. Lit. wieczne i nigdy nienaruszone, na Ziezzdzie Walnym Woiewodztw y Powiatow, Pospolitym Ruszeniem pod Olkinikami uchwalone, Roku Pańskiego 1700, w Drukarni Akademii Wileńskiej Soc. Jesu.*
- Sliesoriūnas Gintautas, Pranešimas Lietuvos kancleriui apie Valkininkų mūšį ir Valkininkų nutarimo priėmimo aplinkybes, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2016/1*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2017, p. 181–192.
- Deputaci Trybunatu Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, red. Andrzej Rachuba, oprac. Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004.
- Poraziński Jarosław, *Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy polityczne szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710)*, Toruń: Wydawnictwo uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1999.
- Poraziński Jarosław, *Sejm lubelski w 1703 r. i jego miejsce w konfliktach wewnętrznych na początku XVIII wieku* (Seria: Roczniki towarzystwa naukowego w Toruniu, rocz. 83, zes. 1), Warszawa etc.: Państwowe wydawnictwo naukowe. Oddział w Poznaniu, 1988.
- Romaniuk Przemysław P., Pojęcie „Rzeczpospolita Litewska“ w ruchu republikańskim na przełomie XVII i XVIII wieku, in: *Barok: historia, literatura, sztuka*, 2006, t. 13, Nr. 2 (25), p. 31–40.
- Rachuba Andrzej, Prawo w wojnie domowej na przykładzie konfliktu tzw. republikantów z Sapichami, in: *Wielkie Księstwo Litewskie i sąsiedzi. Prawo. Wojna. Dyplomacja. Zbiór prac naukowych. Вялікае княства літоўскае і суседзі. Права. Вайна. Дыпламатыя. Зборнік навуковых прац*, пад рэд. С. Ф. Сокала, А. М. Янушкевіча, Мінск: БП – інстытут правазнаства, 2012, p. 136–150.
- Rachuba Andrzej, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1703*, Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2002.
- Gintautas Sliesoriūnas, Apogeu wojny domowej i wprowadzenie konfederackiej formy rządów w Wielkim Księstwie Litewskim (1700–1703), in: *Социальные группы и их влияние на развитие общества в XVI–XIX веках. Группы społeczne i ich wpływ na rozwój społeczeństwa w XVI–XIX wieku*, sudarė T. Bairašauskaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 122–136.

52 „Sessya z Rożancy limitowana do Wilna była gromadna, bo z każdego woiewództwa y Pow[iatu] po dwóch było commissarzów, ludzi godnych, którzy jako na Seym mieli instrukcyi. Naypierwey postanowili Generalną Xięstwa Litt. przy Królu Augustcie II ad instar Wielkopolskiej **Confœderacyą** [paryškinta autoriaus – G. S.] zgodną przeciwko Szwedowi woynę“, 1703 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinės konfederacijos įkūrimo aplinkybių aprašymas, LMAVB RS, f. 17, b. 177, l. 358.

- Sliesoriūnas Gintautas, Ar galėjo 1701 m. būti priimtas vadinamasis „Vilniaus nutarimas“, in: *Viešosios ir privačios erdvės XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008, p. 193–218.
- Sliesoriūnas Gintautas, Czy tak zwane postanowienie wileńskie mogło zostać uchwalone w 1701 roku, in: *Zapiski Historyczne*, 2009, t. LXXIV/2, p. 7–30.
- Sliesoriūnas Gintautas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiasis Tribunolas Vilniuje XVII ir XVIII amžių sandūroje – politinės kovos arena, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 250–275.
- Staszewski Jacek, *O miejscu w Europie. Stosunki Polski i Saksonii z Francją na przełomie XVII i XVIII wieku*, Warszawa: PWN, 1973.
- Staszewski Jacek, „Postanowienie wileńskie“ z 1701 r. i jego wpływ na unię polsko-litewską w czasach saskich, in: *Jak Polskę przemienić w kraj kwitnący... „. Szkice i studia z czasów saskich (Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie nr. 168)*, Olsztyn: Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 1997, p. 58–68.
- Staszewski Jacek, „Postanowienie wileńskie“ z 1701 r. i jego wpływ na unię polsko-litewską w czasach saskich, in: *Zapiski Historyczne*, 1986, t. 51/1, p. 83–96.
- Šapoka Adolfas, *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų unijos. Jų valstybinių santykių bruožai*, Kaunas: Švietimo ministerija, 1938.
- Віцько Дзмітрый, Рэспубліканска-сапежынскія перамовы на з’ездзе ў Горадні восенню 1701 г., in: *Беларускі гістарычны агляд*, 2011, т. 18/1–2 (34–35), p. 61–97.

GINTAUTAS SLIESORIŪNAS – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas. Mokslinių interesų kryptis – XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pirmosios pusės Lenkijos ir Lietuvos valstybės politinė istorija, Vilniaus miesto istorija.

Elektroninis paštas sliesoriunasgintas@gmail.com

1701 LITHUANIAN REPUBLICAN CONVENTIONS IN VILNIUS: ATTEMPTS TO CONSOLIDATE POWER WON BY THE ANTI-SAPEGIAN MOVEMENT

GINTAUTAS SLIESORIŪNAS

Lithuanian Institute of History

The article analyses two conventions of the Grand Duchy of Lithuania republicans, aristocracy and nobility that won the power in Lithuania at the end of 1700, which took place in Vilnius in 1701. First of the conventions in Vilnius took place on May 2–14, 1701. The second convention in Vilnius started meetings in same year, from July 23 through to August 12, 1701. The article discusses documents that were approved in these conventions, location of the gatherings and their significance in the sequence of republican conventions in 1698–1703.

The analysis is focused on the influence of the conventions in establishing a new form of republican confederate governance in the Grand Duchy of Lithuania, also assessing the international and military context of the conventions. The conventions of the republicans of the Grand Duchy of Lithuania, having gathered for two meetings in Vilnius in 1701, were the most important political events in the life of Lithuanian state. In the course of these conventions the supreme Lithuanian state power of the time, the nature of which was quite special – close to confederate, decided on the most important issues, facing the new authority, established after the victory by the republicans against the Sapiehas, the aristocrats of the Grand Duchy of Lithuania who by the end of the seventeenth century had reached the status of hegemons. These conventions at the capital of Lithuania were extraordinary events that attracted key politicians of the time and some active nobility, which would not participate in great numbers but still were more actively than at other forums, such as inaugurations and sessions of the Lithuanian Tribunal. Republican conventions were initiated in 1698 and ended in 1703. Both 1701 conventions held their meetings in Vilnius alongside the Vilnius sessions of the Lithuanian Tribunal. First of the conventions took place at the eve of the Sejm of the Republic, and the second one soon after the Sejm, thus problems discussed in the conventions were closely related to the agenda of the Sejm of the Polish and Lithuanian state.

Keywords: Grand Duchy of Lithuania, eighteenth century, Great Northern War, Lithuanian Civil War, the Sapiehas, August II, confederation, republicans, Vilnius.